

Nego. Dist. min. principium adaequatum limitationis, *Conc.* principium inadaequatum, *Nego. Nego cons.* Responsio patet ex dictis in Thesi.

Instab 1. Compositum individuum ex materia et forma est ens per se unum, quod ponitur directe in praedicamento substantiae. Sed si materia non esset individuationis principium nisi quatenus signata per quantitatem, sequeretur individuum substantiae corporeae esse ens per accidens sub formali ratione individui. Nam quantitas est quoddam accidens realiter distinctum et a composito substantiali et a materia prima. Ergo materia prima absolute considerata est principium individuationis substantiae corporeae.

Resp. Conc. mai. Dist. min. Si materia signata importaret aggregatum ex materia et quantitate, *Conc.* si materia signata importat materiam sub determinata quantitate, *Nego. Concedo rationem additam. Nego conseq.*

Instab 2. Si quantitas esset cum materia principium individuationis, deberet simul causari et non causari a substantia. Deberet causari quia est accidens, non deberet causari quia per ipsam substantia materialis individuaretur. Atqui haec sunt contradictoria. Ergo vel dicendum est quantitatem non esse accidens, vel eam non esse ullo modo principium individuationis.

Resp. Dist. sequelam maioris. Quantitas actualis deberet simul causari et non causari secundum diversam rationem causalitatis, *Conc.* secundum eamdem, *Nego. Dist. rationem additam,* deberet causari, quia est accidens, causalitate resultantiae, *Conc.* causalitate efficientiae, *Nego.*

Instab 3. In qualibet coordinatione praedicamentali debent esse omnia pertinentia ad illud praedicamentum independenter a qualibet alio praedicamento, cum praedicamenta sint primo diversa. Atqui substantia prima et singularis est in coordinatione primi praedicamenti, ut primum subiectum quod de nullo praedicatur. Ergo substantia materialis non individuatur per ordinem ad quantitatem, quae est alterius generis.

Resp. Dist. mai. In qualibet coordinatione praedicamentali debent esse omnia illius praedicamenti independenter ab alio genere *quoad id* per quod res ponitur in praedicamento, nempe *quoad naturam genericam vel specificam, Conc. quoad caetera quae possunt convenire rei, et praesertim quoad principia individuantia, Nego. Contrad. min.* substantia prima est in praedicamento ratione suae naturae specificae, *Conc.* ratione principiorum individuantium, *Nego. Nego cons.* Ad rem S. Thomas (1): « In rebus creatis res aliqua singularis non ponitur in genere vel in specie ratione eius, quod pertinet ad suam individuationem, sed ratione naturae, quae secundum formam determinatur « cum individuatio magis sit secundum materiam in rebus compositis».

(1) 3. p. q. 2. a. 3. ad 3.

61. Scholion. 1. *Ad unitatem numericam idest ad identitatem compositi corporei salvandam sufficit, ut eadem numero forma perget actuare materiam signatam ei correspondentem, licet materiae partes sint in continuo fluxu propter secretionem et nutritionem; videlicet sufficit ut in composito corporeo materia remaneat eadem FORMALITER et SIGNATE, licet MATERIALITER successive mutetur.*

Etenim ad hoc ut compositum corporeum remaneat idem non solum specifice, sed etiam numerice, sufficit ut iugiter perseveret esse hoc corpus singulare, videlicet haec materia et haec forma. Atqui etiamsi successive aliqua pars materiae accedat composito per nutritionem vel recedat per secretionem, dummodo compositum subsistere perget, adhuc remanebit materia signata respondens eidem formae: idest materia cum eisdem dispositionibus sub eiusdem formae actuatione, nempe remanebit idem compositum singulare. Haec enim requiruntur et sufficiunt ad unitatem numericam entis corporei salvandam. Ergo partium materiae successiva mutatio in eodem corpore non impedit quominus huius unitas numerica seu identitas perseveret (1).

Scholion 2. *Si individuum corporeum perierit, nequit fieri virtute naturali redintegratio eiusdem.*

Etenim deberent eadem numero dispositiones materiales causari in materia. Iamvero id ab agente naturali praestari non potest. Quum enim hoc agat *per motum stricte dictum;* diversus numero motus diversas numero dispositiones materiales causet necesse est. Unde impossibile est ut eadem materia signata eademque numero forma resultant, ac proinde nequit resultare idem individuum corporeum, quod perierat.

Attamen virtute divina, cui materia obedit ad nutum, quaeque agit in instanti et non per motum stricte dictum, potest eiusdem numerice individui corporei, quod perierat, redintegratio fieri; et fide christiana credimus in futuram mortuorum resurrectionem.

QUAESTIO VI.

DE MOTU.

62. Motus latissimo sensu importat quamlibet operationem, etiam immanentem et perfectissimam, in qua nullus habeatur transitus de potentia in actum. Quo sensu ipsa divina operatio, quae identificatur cum Divina Essentia, dici potest motus.

Motus lato sensu importat *quamlibet mutationem de potentia in actum,* licet sit actus entis perfecti, ut intellectiones et volitiones in creatura spirituali: quia intelligere et velle non important naturâ suâ transitum de potentia in actum.

(1) Cfr. S. Th. 1. p. q. 119. a. 1. C. G. lib. 4. c. 81. in solut. quartae obiect.

Motus pressiori sensu importat *eas mutationes de potentia in actum, quae sunt actus entis imperfecti*; videlicet quae naturâ suâ flunt propter indigentiam mobilis, licet non fiant successive sed *in instanti*. Quo sensu generatio et corruptio dicuntur motus.

Motus strictissimo sensu seu proprio dictus importat *actualem tendentiam mobilis ad aliquem terminum*, quae requirit aliquam successionem nempe transitum alicuius medii inter duos terminos extremos. Huic proprie competit definitio Aristotelica: *Motus est actus entis in potentia prout in potentia*.

THESIS XV.

Motus proprio dictus aptissime definitur ab Aristotele (1): «*Actus entis in potentia prout in potentia, seu secundum quod eiusmodi est*».

PROBATUR.

63. In hac definitione exhibetur motus secundum ea omnia praedicta, quae omni et soli motui proprio dicto competunt, quaeque sunt rationes notissimae. Etenim per potentiam et actum dividitur ens. Itaque

1º Iure dicitur *actus*, quia per motum fit actu id quod erat in potentia existens, quia subiectum aliquod per motum acquirit actum tendendi in terminum aliquem, tamquam in actum perfectum. Ex. gr. si quis Româ pergere debeat Neapolim, donec remanet Romae, est in potentia tum ad essendum Neapolim, tum ad pergendum Neapolim. Quum autem iter facit, quamvis nondum sit actus Neapolim, tamen fit actu tendens Neapolim. Simile dicas de aqua frigida dum calefit, ut perveniat ad aliquem intensum gradum caloris puta ad gradum centesimum seu ad ebullitionem sub ordinaria pressione atmosphaerae.

2º Apte adduntur verba *existentis in potentia*, ut discriminetur motus ab actu perfecto, qui acquiritur in termino eius. Nam, quum de essentia motus sit *actualis tendentia* in actum perfectum seu terminum in quo tamquam in perfectione ultimatum intenta quiescit mobile; necesse est, ut per motum ita actuetur mobile, ut adhuc remaneat in potentia ad eum actum, qui est terminus motus. Videlicet motus est actus imperfectus, quia per eum res neque est pure in potentia, neque est in actu perfecto, sed est in statu quodam medio inter puram potentiam (intellige *non absolute* puram, sed *relative* puram) et actum prefectum. Sic qui iter agit Româ Neapolim, quamvis sit in actu tendentiae Neapolim, ad quam quo magis movetur, magis appropinquat,

(1) Physic. lect. 3. c. 2.

tamen nondum est actu existens Neapoli, sed est adhuc in potentia ad essendum Neapoli, ubi statim ac perveniet, cessabit moveri versus Neapolim. Simile dicas de actuali calefactione aquae, antequam assequuta sit gradum caloris, ad quem ordinatur calefactio, puta ante ebullitionem.

3º Addenda autem erant verba *prout in potentia*, ne quis putaret actum imperfectum alicuius potentiae, si cessaret eius tendentia ad ulteriorem actum, dici posse motum. Nam subiectum quod movetur, ita debet esse in potentia ad terminum motus, *ut sit simul in actu tendentiae in eum*. Quapropter si aqua ex. gr. quae incooperat calefieri in ordine ad centesimum gradum caloris, cesseret calefieri, quum acquisiverit decimum gradum caloris et in hoc actu imperfecto remaneat, non potest dici amplius moveri motu calefactionis, quia licet calor acquisitus in decimo gradu sit actus imperfectus relate ad ulteriorem gradum, et sit actus entis in potentia ad ulteriorem calorem, tamen non est actus *entis in potentia prout in potentia seu prout actu tendit et ordinatur ad ulteriorem gradum caloris*, puta ad centesimum gradum; et ideo non est motus (1).

64. **Nota.** *De alia motus definitione eiusdem Aristotelis* (2). Praeter definitionem superius explicatam quae definit motum ex parte causae formalis et ideo est perfectior, aliam definitionem tradit Philosophus ex parte causae materialis eiusdem, quae se habet ad primam ut *materiale ad formale*, et ut *conclusio ad principium*, quippe quae ex prima inferatur. Ea est: «*Motus est actus mobilis in quantum est mobile*. Idcirco ait S. Thomas (in h. l. lect. 4). «*Quia motus est actus existentis in potentia, in quantum huiusmodi; existens autem in potentia, in quantum huiusmodi, est mobile, non autem movens, quia movens in quantum huiusmodi, est ens actu; sequitur quod motus sit actus mobilis in quantum huiusmodi*». Quae S. Thomae explicatio nos dicit ad statuendam sequentem Thesim.

THESIS XVI.

Quamvis idem numero motus sit moventis ut a quo et mobilis ut in quo, tamen iure dicitur actus mobilis in quantum est mobile, non autem actus moventis.

PROBATUR.

65. De essentia motus est ut sit actus imperfectus alicuius quod est in potentia ad consequendum actum perfectum, qui est terminus. Atqui movens in quantum huiusmodi, non est in potentia sed est in

(1) Definitio Aristotelica motus paeclare declaratur a S. Th. in III. Phys. lect. 2.
(2) Physic. lect. 3. c. 3.

actu perfecto illius perfectionis, ad quam mobile tendit per motum, et quam assequetur in fine motus. Ergo impossibile est ut motus sit actus moventis, sed esse debet actus mobilis. *Maior* est evidens. *Minor* constat ex eo quod, quum unumquodque agat secundum quod est actu per suam formam, necesse est ut movens habeat actu eam perfectionem, quam per motum causat in mobili. Sic ignis per formam caloris, quam habet, movet aquam ad calorem, et magister per doctrinam, quam habet, movet discipulos ad scientiam (1).

OBJECTIONES.

66. Obiect. 1^a. Movens corporeum, quod agit per contactum quantitatuum, dum movet, movetur motu proprio dicto, quia omne agens huiusmodi agendo repatitur. Ergo motus est etiam actus moventis.

Resp. *Dist. antec.* Movens corporeum dum movet, movetur motu proprio dicto *per se*, idest quatenus est *simpliciter* movens, *Nego*; movetur *per accidens*, idest quatenus est *tale movens*, nempe movens per contactum quantitatuum, *subdist.* movetur eodem motu, *Nego*; diverso motu, *Conc. Concedo ration. allat. et Nego conseq.* Nam motus, quo movens repatiendo movetur, est versus a motu mobilis non solum *numerice* sed saepe etiam *specifice*, ut contingit quum manus calefaciendo ferrum infrigidatur. Unde huiusmodi agentia et patientia movent et moventur simul non secundum idem, sed secundum diversa.

Obiect. 2^a. Quando movens movet mobile, idem numero motus est agentis et patientis, quia patiens non potest sibi imprimere illum motum. Ergo si motus dicitur actus mobilis in quantum est mobile, poterit etiam dici actus moventis in quantum est movens.

Resp. *Dist. antec.* *Idem numero* motus est agentis et patientis secundum *diversos respectus*, *Conc. secundum eundem respectum*, *Nego*. Nam est agentis ut *a quo* efficienter causatur, et est patientis ut *in quo* recipitur. Et ideo motus proprio loquendo dici debet actus eius in quo subiectatur: actus enim *formaliter* dicitur de potentia quam actuat, non de causa efficiente a qua procedit. Porro quum agatur de definitione motus, hic debet sumi *formaliter* et definiri ut *forma* quae definitur potissimum in ordine ad potentiam subiectivam, non in ordine ad causam efficientem.

Attamen ne in ambiguitatis veribus haereamus, concludamus verbis S. Thomae, qui (in III. Physic. lect. 5.) post multa paeclare dicta de hac quaestione, subdit: « Et quia positum fuit in dubitatione utrum « motus sit actus moventis, vel mobilis, et ostensum est quod est « actus activi, ut ab hoc, et passivi, ut in hoc: ad tollendum omnem « dubitationem, aliquantulum notius dicamus, quod *motus est actus po-*

(1) Cfr. S. Th. in Phys. lect. 4.

« tentiae activi et passivi » videlicet est actus potentiae operativa agentis ad quem se habet ut effectus ad causam efficientem; et simul est actus potentiae subiectivae patientis, ad quam se habet ut causa formalis ad causam materialem.

THESIS XVII.

Motus non constituit speciale praedicamentum, sed 1. quatenus consideratur ut id ratione cuius aliquid est in actuali transitu de potentia in actum, pertinet reductive ad praedicamenta actionis et passionis. 2. Quatenus autem est aliquid in rerum natura, pertinet reductive ad praedicamentum termini ad quem tendit.

PROBATUR.

67. Quoad 1um. Si motus consideretur ut id ratione cuius aliquid est in actuali transitu de potentia in actum, non denominat rem aliquam subsistentem, nisi vel ut motam vel ut moventem, idest vel ut patientem vel ut agentem. Atqui hae denominationes constituant praedicamenta actionis et passionis, ut in Logica demonstravimus (n. 203.). Ergo motus sub hoc respectu consideratus est tantum ratio cur dentur praedicamenta actionis et passionis, et consequenter pertinet reductive ad haec praedicamenta.

Quoad 2um. Imperfectum reducitur ad perfectum. Atqui motus quatenus est aliquid in rerum natura est actus qui se habet ad suum terminum, ut imperfectum ad perfectum. Ergo motus quatenus est aliquid in rerum natura pertinet reductive ad praedicamentum sui termini. Sic motus ad calorem pertinet reductive ad praedicamentum qualitatis (1).

SCHOLION I.

Action et passio sunt formalitates obiective seu realiter diversae.

68. Nam *formalitas actionis* importat *motum* quatenus actu *procedentem* a movente in mobile ut determinatio a determinante in subiectum determinabile. *Formalitas autem passionis* importat *eundem motum* quatenus a passo *receptum* per operationem agentis, ut determinatio a determinabili per operationem determinantis. Iamvero activa causatio alicuius formae et passiva receptio eiusdem sunt rationes obiective seu realiter diversae, quae proinde iure constituunt diversa praedicamenta, importantia modos reales essendi primo diversos. Et ideo quamvis

(1) Cfr. S. Th. in III. Phys. lect. 5.

terminus actionis et principium formale passionis sit unus idemque motus, qui causatur ab agente et recipitur a paciente, in quo unice subiectatur; tamen subiectum quod actionis est agens, quod ab actione denominatur, et subiectum quod passionis est patiens, quod a passione denominatur.

Quapropter quum *actio* dicitur *subiectari* in passo, *actio* sumitur *terminative pro effectu actionis*, nempe pro *motu*, qui unice subiectatur in passo. Ex dictis intelliges S. Thomam non sibi contradicere, quum (in III. Phys. lect. 5. et alibi) asserit « *actionem et passionem esse idem re cum motu, sed ab eo ratione differre* » et quum dicit « *non sequitur quod actio et passio sunt idem* ». Sensus enim est *subiectum quo actionis et passionis esse unum eundemque motum, formalitates autem earum esse obiective diversas et constituere diversa praedicamenta*.

SCHOLION II.

De motus generibus, unitate, contrarietate, et discrimine a termino.

69. I. **Tria sunt genera motus, nempe augmentum, alteratio, latio.** Etenim motus stricte sumptus, quamvis non constitutus speciale praedicamentum, tamen consideratus quantum ad id quod in rerum natura est de motu, ponitur per reductionem in eo genere quod per se terminat motum. Iamvero id quod per se terminat motum (videlicet *terminus ad quem motus*) est aliquid quod invenitur vel sub praedicamento *quantitatis*, vel sub praedicamento *qualitatis*, vel sub praedicamento *ubi*, et ex supradictis satis manifestum est, et S. Thomas demonstrat in V. Phys. Lect. 3. et 4. Ergo tria sunt genera motus, nempe motus ad quantitatem, qui vocatur *augmentum*; motus ad qualitatem, qui vocatur *alteratio*; motus localis, qui vocatur *latio*.

II. **Unitas specifica motus desumitur ex termino et ex via ad terminum.** Etenim quod variat formalitatem motus, variat eius speciem. Atqui formalitas motus variatur non solum ex termino sed etiam ex via tendendi ad terminum, quia via est pars tendentiae in qua consistit motus. Ergo etc. Audiatur S. Thomas (1): « Ad hoc, quod motus sit idem specie, non solum requiritur identitas termini secundum speciem, sed etiam identitas eius, per quod transit motus. Manifestum est autem, quod linea recta et circularis sunt diversae secundum speciem: unde motus circularis et rectus, et volutatio et ambulatio non sunt idem secundum speciem, quamvis sint circa eosdem terminos; quia via non est eadem secundum speciem ».

III. **Unitas numerica motus.** Ad hanc unitatem salvandam in motu non sufficit unitas specifica, quia possunt dari ex. gr. infinitae dealbationes eiusdem speciei; neque sufficit unitas subiecti, quod movetur,

(1) In V. Phys. lect. 6.

sed requiritur continuatio motus, ita ut aliqua quiete non interrumperetur. Etenim, ut ex eius definitione patet, *motus habet esse fluens*, videlicet de eius ratione est *continuitas successiva*, et ideo ad eius unitatem salvandam, debet salvari ea *indivisio* quae est propria entis continui. Iamvero entis continui indivisio salvatur per hoc quod eius continuitas non interrumperatur. Ergo ad unitatem numericam motus praeter unitatem specificam et subiectivam requiritur eius continuatio (1).

IV. **Contrarietas motus.** Quum contraria sint ea quae in eodem genere maxime distant; ii motus dicuntur contrarii, quorum unus habet pro *termino ad quem illud ipsum*, quod relate ad alterum est *terminus a quo* et viceversa; sic motus a Roma Neapolim est contrarius motui a Neapoli Romam, et motus a frigore ad calorem, qui vocatur calefactio, est contrarius motui a calore ad frigus, qui vocatur infrigidatio. Quae contrarietas proprie dicta locum habere potest tantum inter duos motus stricte dictos, quia fieri debet ex affirmato in affirmatum nempe ex uno termino positivo ad alium terminum positivum, qui tantum possunt convenire in eadem ratione generica. Idcirco S. Thomas (in V. Phys. lect. 8.) ait: « Contrarietas aliquorum accipitur secundum propriam speciem et rationem ipsorum; sed propria ratio specifica motus est, quod sit quaedam mutatio a quodam subiecto affirmato in quoddam subiectum affirmatum, habens duos terminos: in quo differt a mutatione, quae non semper habet duos terminos affirmatos. Ergo relinquitur quod ad contrarietatem motus requiritur contrarietas ex parte utrorumque terminorum: ut scilicet proprie dicatur motus contrarius, qui est ex contrario in contrarium, ei qui est ex contrario in contrarium; ut qui est ex sanitate in aegritudinem, ei qui est ex aegritudine in sanitatem » (cfr. Log. n. 208. IV.).

V. **Motui opponitur illa quies, quae est in termino a quo.** Nam quies quae habetur in *termino ad quem* se habet ad praecedentem motum ut perfectum ad imperfectum, quia ipsum moveri ad terminum est fieri quietem videlicet gradatim acquirere perfectionem plene in termino possidendum. Unde, cum huiusmodi quies sit finis et perfectio motus; motus autem sit causa ipsius quietis, non potest ei opponi quia oppositum non est causa sui oppositi. Sic dealbatio est acquisitio albedinis, et calefactio est acquisitio caloris. E contra quies quae est in *termino a quo* alicuius motus, se habet ad hunc ut excludens eam perfectionem ad quam ille motus est ordinatus, et ideo est ei opposita. Sic nigredo est opposita dealbationi, et frigus calefactioni (2). Insuper quies quae est in termino a quo *opponitur contrarie quieti*, quae est

(1) Cfr. S. Th. in V. Phys. lect. 7.

(2) Cfr. S. Th. in V. Phys. lect. 9.

in termino ad quem, ut patet: sic quies, quae est in aegritudine opponitur quieti, quae est in sanitate.

VI. Motus differt a termino ad quem ut intentio ad aliquid differt ab eo quod est aliquid. Proprium enim esse motus non est esse aliquid firmum et ratum in rerum natura, sed *fluens* et *tendens* ad aliquid. Terminus autem est id quod habet esse firmum et ratum in rerum natura.

Nota. *Realitas motus* vel spectatur *formaliter* ut motus, vel *materiāliter* idest *absolute* et *secundum* se sine ordine sive ad ulteriorem actum sive ad praecedentem potentiam. *Formaliter* spectata nequit habere rationem sive termini a quo sive termini ad quem. *Materiāliter* autem seu *absolute* spectata habere potest rationem *termini a quo* relate ad ulteriorem actum et rationem *termini ad quem* relate ad praecedentem potentiam. Sic decimus gradus caloris in calefactione *absolute consideratus* habere potest rationem *termini a quo* relate ad ulteriores gradus calefactionis et *termini ad quem* relate ad praecedentes gradus calefactionis. Hinc fit ut, si motus interrumpatur, actus acquisitus in puncto interruptionis rationem habeat *termini ad quem* relate ad praecedentem motum, eumque specificet.

QUAESTIO VII.

DE TEMPORE.

THESSIS XVIII.

Pro diversitate durationum triplex datur earum mensura sive proprie sive improprie dicta, nempe aeternitas, aevum, et tempus, quod bene definitur ab Aristotele: « numerus motus secundum prius et posterius » (1).

PRAENOTIONES.

70. I. **Duratio est permanentia rei in suo esse.** Sic homo tamdiu dicitur durare quamdiu existit (2). Unde fundatur in ipsa existentia rei, et sequitur modum quo esse rei se habet ad rem, nempe vel immutabiliter vel mutabiliter, prout res immutabiliter vel mutabiliter existit. Et ideo communis ratio durationis determinatur per hoc, quod actualitati rei addatur ratio uniformitatis vel difformitatis in essendo, prout res immobiliter vel mutabiliter in suo esse permanet. Ad cognoscendam igitur diversam rationem durationis rerum, scire oportet diversum

(1) Cfr. S. Th. in V. Phys. lect. 17.

(2) Cfr. S. Th. in I. Sent. Dist. 19. q. 2. a. 1.

modum quo res permanet in suo esse, nempe utrum immutabiliter vel mutabiliter, simultanea vel successive.

II. Prius et posterius sunt de ratione motus tum continui, tum discreti. Nam prius et posterius dicuntur de non habente omnes partes simul. Sed motus sive *continuus* sive *discretus* non habet omnes partes simul, quum sint essentialiter suo modo successivi. Ergo prius et posterius sunt de ratione motus. Et sane *motus continuus* est ille cuius partes, quae et ipsae sunt continuae, sibi succedunt sine intervallo, quia ex. gr. communi termino continuantur inter se: talis est motus diei a mane ad vesperam. *Motus discretus* qui constat vel ex pluribus motibus stricte dictis per quietum intervalla separatis, vel ex variis mutationibus quarum unaquaque in instanti fit, est ille cuius partes sibi succedunt cum aliquo intervallo, quia singulæ partes, nullo communi termino continuantur; tales sunt etiam cogitationes vel volitiones quae in instanti fiunt, quaeque per intervalla aliae aliis succedunt sive in anima rationali sive in angelo. Ergo sive motus continuus sive motus discretus important suo modo aliquam successionem et ideo de eorum ratione est aliquod *prius et posterius*.

PROBATOR THESIS.

71. Quaelibet res quomodocumque existens dicitur habere mensuram suae durationis, quatenus eius perseverantia in esse ab aliquo intellectu est cognoscibilis et mensurabilis sive mensurā proprie dieta sive improprie dicta. Iamvero res aliqua habet esse 1º vel totum simul absque limitibus initii et finis et absque adiunctione vicissitudinis operationum, utpote quae est prorsus identificata cum suo esse et operatione, cuiusmodi est ipsum esse subsistens seu Deus; vel 2º habet esse totum simul, sed non absque limitibus initii et non repugnantiae finis, neque absque adiunctione vicissitudinis operationum, utpote habens esse receptum in essentia incorruptibili quidem sed a suis potentias et operationibus distincta; vel 3º successive acquirit aliquod esse et id quidem a) vel ratione successionis actuum perfectorum, quorum unusquisque in se terminatur, ut sunt intellectiones et volitiones creaturarum spiritualium; vel b) ratione successionis motus proprie dicti seu actus entis in potentia ut in potentia.

In primo casu mensura omnino improprie dicta durationis dicitur *aeternitas*, quae realiter identificatur cum ipso esse per se subsistente quaeque solo Divino Intellectui est proportionata, atque definitur a Boetio: « *Interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.* » In secundo casu mensura durationis, vocatur *aevum*, quod est duratio propria essentiarum creatarum incorruptibilium. In tertio casu mensura durationis vocatur *tempus* vel *discretum* vel *continuum*, prout motus cuius mensura dicitur secundum prius et posterius accipitur lato vel stricto sensu. Nam a) si motus accipiatur lato sensu pro quolibet

transitu de potentia in actum, ita ut prius et posterius referantur ad diversas mutationes successivas et ab invicem distinctas utpote in se terminatas, habemus mensuram seu numerum operationum discretarum quarum una praecedit aliam, et sic habemus *tempus discretum*.
b) Si autem motus accipiatur stricto sensu pro actu entis in potentia ut in potentia, ita ut *prius et posterius* referantur tantum ad partes successive continuas unius motus, habemus *tempus continuum* quod est *tempus proprium entis mobilis*.

Et quia motus sine addito acceptus designat *motum proprie dictum*, apte definitur *tempus continuum numerus seu mensura motus secundum prius et posterius*. Nam quatenus dicitur *mensura secundum prius et posterius* distinguitur ab aeternitate et ab aevo in quibus non potest accipi ulla successio secundum prius et posterius. Quatenus dicitur *mensura motus* sine addito, iure intelligitur de motu stricte dicto tantum.

Insuper si vocemus tempus mensuram durationis motus; patet nos eatenus posse mensurare durationem motus, quatenus mensurare possumus eius perseverantiam in suo esse successivo. Iamvero eatenus possumus hanc mensurare, quatenus deprehendere possumus quot eius partes successive defluxerint, ita ut prius unam partem, postea alteram, deinde tertiam successive fluxisse sciamus. Ergo eo ipso quod motus est numerabilis secundum prius et posterius, eius duratio est mensurabilis, eiusque mensura apte definitur *numerus motus secundum prius et posterius*.

72. Corollarium 1. *Tempus est numerus numeratus*. Nam non est numerus absolutus et abstractus, qui vocatur *numerus numerans*, ut unum, duo, tria etc. sed est numerus obiectivus, et concretus, qui inventur in realibus quantitatibus, sive discretis ut in *decem equis*, sive continuis ut in *decem ulnis panni*. Non enim numerus cuiuslibet rei est tempus sed tantum *numerus prioris et posterioris in motu*.

Corollarium 2. *Tempus est accidentis reale*. Nam omnis realis numerus est huiusmodi; quia non per solam fictionem rationis, sed realiter idest a parte rei contingit ex. gr. ut isti homines sint decem (1). Attamen tempus non distinguitur realiter *a priori et posteriori motus*, sed ratione tantum, quia eis addit respectum ad intellectum numerantem. Et ideo si *motus est continuus*, tempus etiam erit *continuum*, si *motus est discretus*, tempus erit *discretum*.

Corollarium 3. *Tempus quum dicitur numerus non cadit sub perfecta ratione quantitatis*, sed eo modo sub quantitate cadit, quo cadit motus cuius est mensura et cum quo realiter identificatur, quamvis ratione ab eo distinguatur. Quapropter *tempus continuum* est ex eis quae dicuntur *quanta per accidens*. Tempus autem *discretum* quo mensurantur

(1) S. Th. quodlib. 11. a. 1. ad 1.

ex. gr. priores et posteriores intellections angelorum dicitur *quantum analogice*, nempe secundum proportionem et ordinem ad tempus continuum.

Corollarium 4. *Non eodem modo omnia entia creata subduntur temporis*. Nam duplice contingit alicui esse in tempore, sicut in numero: 1. ut aliquid ipsius temporis, et sic sunt in tempore *nunc seu limes temporis* (de quo mox loquemur), *prius et posterius*, *praeteritum*, *futurum*, et similia; 2. ut aliquid mensuratum a tempore et hoc vel α) *per se*, *immediate* et *essentialiter* eo quod eius essentia in successione consistit, cuiusmodi est *motus*; vel β) *ratione alterius*, seu *mediate*, idest ratione accidentium, ut *angeli* qui ratione suarum operationum subduntur tempori.

THESIS XIX.

Quum vocabulum nunc dicatur analogice de actu praesenti variarum durationum; adsignantur discrimina inter nunc aeternitatis, nunc aevi, nunc temporis continui et nunc temporis discreti.

DECLARATUR.

73. *Nunc importat praesentem actum durationis*. Quum autem actus praesens durationis non eodem modo inveniatur in durationibus permanentibus et in successivis; hinc fit ut vocabulum *nunc* in sua communissima acceptione non sit univocum sed analogum analogia proportionalitatis propriae. Et sane

1º Quoad illam durationem quae omnem successionem, mutabilitatem et limitationem excludit, quum sit tota simul et absolute illimitata nullamque habens adjunctam successionem operationum, *nunc* seu praesens actus eius prorsus identificatur cum aeternitate, quae non est aliud ab essentia, esse et operatione divina, et dicitur *nunc aeternitatis*.

2º Quoad eam durationem, quae excludit successionem et mutabilitatem tantum quoad existentiam participatam; *nunc* seu actus praesens durationis identificatur cum ipsa tota duratione substantiae simplicis, et est *nunc aevi*. Deficit autem a perfectione τοῦ *nunc aeternitatis* eo modo quo *aevum* deficit a perfectione aeternitatis. Duratio scilicet *aeviterna*, quamvis sit tota simul, non excludit initium, non repugnat fini, compatitur sibi adjunctam successionem operationum.

3º Tandem quoad durationem essentialiter successivam (quae vocatur tempus), *nunc* seu actus praesens durationis temporaneae distinguitur realiter ab ipsa duratione tamquam *limes* a toto continuo et a qualibet eius parte, si tempus sit continuum; vel, si tempus sit discretum, tamquam *unitas discreta* a serie plurium unitatum discretarum

sibi succendentium, quia de ratione entis successivi est, ut non habeat partes simul existentes, et si sit continuum fluens, non attingat esse nisi per indivisibilem limitem copulantem partes anteriores posterioribus. Ad cuius rei aliqualem intelligentiam imaginemur lineam aliquam successive efformari a nobis delineando eam supra tabulam. In hac continuata delineatione limes seu punctum lineae, ex qua parte linea protenditur, procedendo iungeret successive et continuatim partes delineatas lineae partibus delineandis (1).

Corollarium 1. Tempus continuum est praesens per suum *nunc*, quod non est tempus neque pars temporis quantumvis minima, sed est limes seu instans indivisible temporis.

Corollarium 2. Nunc temporis continuui, dum tempus continuatur, est secundum se idest ratione seu formalitate propria iugiter alterum atque alterum, sed secundum subiectum, de quo praedicatur, est idem. Hoc sensu dicitur esse idem *re* sed *ratione* diversum. Nempe, donec tempus perseverat in suo fluxu, eius nunc mutatur *formaliter*, non *materiалиter* (2).

QUAESTIO VIII.

DE LOCO, UBI ET SITU.

CAPUT I.

Definitio Loci.

74. **Locus proprius dictus** definitur ab Aristotele (3): TERMINUS CONTINENTIS IMMOBILIS PRIMUS, nempe locus est talis superficies corporis continentis aliud corpus, quae sit *formaliter invariabilis* et *immediate attingat* superficiem corporis continentis, ita ut corpus continens et corpus contentum evadant contigua. Contigua enim sunt quorum extrema sunt simul (n. 30.).

75. **Definitio Aristotelica bona est et adaequata**, nam competit omni et soli definito.

Et sane 1° per hoc quod locus dicitur TERMINUS CONTINENTIS a) *distinguatur a substantia et reliquis accidentibus corporis continentis*. Etenim eo ipso quod locus est terminus continentis non est totum corpus ambiens corpus contentum, sed est ea superficies qua mediante continens contentum attingit, ex. gr. locus, in quo est turris, non est totus

(1) Cfr. S. Th. in IV. Phys. lect. 21. « Tempus dividitur secundum *nunc* sicut et linea dividitur secundum *punctum* etc. »

(2) Cfr. S. Th. in IV. Phys. lect. 18.

(3) Physic. lib. 4. c. 5.

aer, sed est superficies aeris, qua aer turrim attingit fitque ei continuus. b) *Distinguitur etiam a spatio*. Etenim eo ipso quod dicitur terminus continentis importat formaliter ordinem ad corpus contentum seu locatum; continens enim est vox relativa. Ergo nequit confundi cum spatio sive imaginario (quod est purum nihilum), sive reali, ad quod requiruntur et sufficiunt reales dimensiones per longum, latum et profundum. Quare si existeret unicum corpus physicum, existerent etiam reales dimensiones per longum, latum et profundum et ideo existeret etiam spatium reale, attamen nondum existeret locus proprius dictus; nam superficies huius corporis non esset superficies alicuius corporis continentis. Tandem c) *distinguitur a substantia spirituali*, quae quum non sit corpus, nequit esse dimensionata.

2° Addendo vocem IMMOBILIS definitio indicat superficiem corporis continentis non habere rationem loci secundum physicam et materialem suam entitatem, quae potest mutari, quemadmodum mutatur aer circa turrim et aqua fluens circa scopulum; sed habere rationem loci secundum determinationem situs, ordinis atque distantiae respectu alicuius puncti immobilis, puta ad polos vel ad centrum telluris, vel ad intersectionem meridiani alicuius cum linea aequatoriali. Unde locus proprius et stricte dictus distinguitur a vase, quod moveri potest simul cum corpore contento; et ideo ait Aristoteles, *quod vas dici posset locus mobilis, et locus vas immobile*.

Recte additur vox PRIMUS. Etenim ea superficies est proprius locus alicuius corporis, quae immediate ambit illud. Quod si plura corpora distincta ambientur aliqua communi superficie continent, ut essent ex. gr. plures homines in eadem aula, haec respectu singulorum rationem haberet loci communis, respectu autem totius collectionis rationem haberet loci proprii (1).

CAPUT II.

De varia ratione essendi in loco.

76. **Esse in loco per se seu circumscriptive.** Est in loco *per se* seu circumscriptive id quod per suas dimensiones exteriores commensuratur loco. Quum autem tantum corpora sint dimensionata, haec tantum possunt esse in loco *per se* seu circumscriptive.

77. **Esse in loco per accidens, et hoc sive formaliter, sive definitivae, sive eminenter.** Est in loco *per accidens* id, quod licet caret dimensionibus, tamen invenitur in aliquo corpore, quod *per se* est in loco estque totum in toto et totum in qualibet parte eius. Hoc autem contingere potest tripliciter, nempe 1° vel ut sit in eo tamquam forma

(1) Cfr. S. Th. in IV. Physic. lect. 5.